

Янка Купала сярод дактароў і гасцей санаторыя.
Цхалтуба, 23 лістапада 1938 г.
З фанды Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы.

НА ШЛЯХУ ІДЭНТЫФІКАЦЫІ

Адзін з калектыўных фотаздымкаў, зробленых у Цхалтубе ў 1941 г., быў ідэнтыфікаваны наступным чынам: "Янка Купала, Якуб Колас, Эліко Метэхелі, Марат Індзюкоў (хлопчык)" (арыгінал захоўваецца ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы). Менавіта з такім подпісам ён змешчаны на сайце грузін Беларусі *tatuli.by*. На публікацыю адклікнуўся чытач пад нікам "лела": "На фатаграфіі 1941 г. жанчы-

на не Эліко Метэхелі. Яна ўжо не працавала там з 1939 г. Я яе ўнучка..."

Праўдападобна, што на здымку (які ў сваю чаргу можна датаваць больш дакладна – сакавік 1941-га) маці Марата Індзюкова – Вольга Федараўна Піражкова (Індзюкова).

У сувязі з выяўленымі матэрыяламі можна прапанаваць новую версію і адносна ідэнтыфікацыі асоб на здымку 1938 г.: "Янка Купала сярод дактароў і гасцей санаторыя. Цхалтуба, 1938 год". Крайнімі злева можа быць сужэнства Уладзіміра і Вольгі Піражковых...

Такімі пошукамі, іх вынікамі і запаўняюцца старонкі ў гісторыі міжнацыянальных, міжасобных сувязей мінулых часоў, так яны актуалізуюцца ў наш час.

Спіс літаратуры

1. Колас, Я. Збор твораў : у 20 т. / Я. Колас. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – Т. 18 : Лісты (1908–1942). – 679 с.
2. Мушыньскі, М. І. Летапіс экзальці і творчасці Якуба Коласа / М. І. Мушыньскі. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 1127 с.
3. Лист Марата Індзюкова да Якуба Коласа, 28 сакавіка 1953 г. (на рускай мове) // Прыватны архіў нашчадкаў Якуба Коласа (ШАНЯК). – Воп. 78. – № 15.
4. Пірожков, В. В. Тифлисский военный госпиталь и его роль в развитии общественной медицины XIX и начала XX ст. в Грузии : автореф. дис. ... канд. мед. наук / В. В. Пірожков ; Тбилис. гос. мед. ин-т. – Тбилиси, 1961. – 22 с.
5. Індзюков, М. С. Некоторые проблемы теории и практики жанров "образной публицистики" в телевизионном вещании (по материалам Украинского и Белорусского телевидения) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. С. Індзюков ; Киевской гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1966. – 21 с.
6. Індзюков, М. С. Психологические аспекты восприятия звукозрительной информации / М. С. Індзюков ; О-во "Знание" УССР. – Киев : РДЭНТИ, 1976. – 19 с.
7. Бунеева, Л. "Микрофон включен! Мы – в эфире" (50 лет назад в Бресте началось регулярное телевизионное вещание) / Л. Бунеева // Вечерний Брест. – 2011. – № 76 (1814). – 23 сент.

На пачатку коласазнаўства

ТВОРЧЫЯ ЎЗАЕМАДАЧЫНЕННІ ЮРЫЯ БЯРОЗКІ З "УЗВЫШШАМ"

УДК: 821.161.3.09(092)

У артыкуле асэнсоўваецца ранні перыяд творчасці Ю. Бярозкі, які ў 1920-я гг. выявіў сябе як актыўны аўтар, літаратурны крытык часопіса "Узвышша". Даследуюцца асаблівасці метаду крытыка, вытокі і характар яго творчых стасункаў з выданнем. Вызначаецца месца і роля публікацый Ю. Бярозкі ў прасторы ўзвышшаўскай літаратурнай крытыкі.

Ключавыя словы: часопіс "Узвышша", узвышшаўская крытыка, метадалогія крытыкі, жанр, жанравыя формы, судносныя зместу і формы, лэфарускія ідэі, фармалізм, жанр літаратурнага партрэта.

The article comprehends the early period of the work of U. Biarozka, who proved himself as an active author, literary critic of the magazine "Uzvyshsha" in the 1920s. The features of the critic's method, the origin and the nature of his creative relationship with the magazine are studied. The place and role of Biarozka's publications in "Uzvyshsha" are determined.

Пісьменнік, крытык, сцэнарыст, рэжысёр, удзельнік грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў – скупая інфармацыя з савецкіх энцык-

лапедычных даведнікаў пра Юрыя (Георгія) Бярозку (1905–1982). Самыя яркія старонкі яго творчай біяграфіі – гэта сцэнарыі да прызнаных класічнымі

ў савецкай анімацыі мультфільмаў "Шэрая шыйка" і "Брыдкае качана", ваенныя апавесці і раманы ("Чырвоная ракета", "Ноч палкаводца", "Мірны год" і інш.). У іерархіі савецкіх літаратараў ён займаў хоць і не самае высокае, але трывалае месца. У сярэдзіне 1970-х гг. Васіль Быкаў, асэнсоўваючы ўспраўду згадваў раннюю апавесць пісьменніка "Чырвоная ракета" (1943). Пасля вайны Ю. Бярозка пэўны час узначальваў секцыю прозы ў Маскоўскім аддзеле Саюза пісьменнікаў РСФСР, працягваў выкладчыкам Літаратурнага інстытута імя Максіма Горкага ў Маскве. Творы выдаваліся нядрэннымі тыражамі, былі спробы супрацоўніцтва з тэатрам, кінематографам.

Як і іншыя пісьменнікі яго пакалення, Ю. Бярозка не надта згадваў даваенную маладосць. У аўтабіяграфіі пра перыяд 1920-х гг. часцей за ўсё сціпла паведамляецца: "... займаўся літаратурнай крытыкай". Між тым дакладна вядома, што ў 1927–1928 гг. ён супрацоўнічаў з беларускім часопісам "Узвышша" (публікаваў артыкулы, рэцэнзіі, літаратурныя партрэты пісьменнікаў), меў стасункі з сябрамі аднайменнага літаратурнага згуртавання. М. Мушынскі ў навуковай маніграфіі "Беларуская крытыка і літаратуразнаўства (20–30-я гг.)" (1975) назваў Бярозку адным з "вядучых узвышшаўскіх крытыкаў" [2, с. 217] (відавочна, маючы на ўвазе часопіс, бо звестак пра ўваходжанне таго ў шэрагі аб'яднання няма).

Юры (Георгій) Бярозка нарадзіўся ў Вільні 7 верасня 1905 г. Яго бацька Сяргей Антонавіч працаваў там у настаўніцкай семінарыі. Ва ўзросце 14 гадоў (1919) Ю. Бярозка ўступіў ў шэрагі Чырвонай арміі, якая не адмаўлялася ад дапамогі зусім юных добраахвотнікаў. Ніякіх дэталей гэтага жыццёвага павароту не захавалася.

Улетку 1923 г. 17-гадовы Юры разам з бацькамі і сястрой знаходзіўся ў памежным на той час Слуцку. Сяргей Антонавіч заняў пасаду дырэктара Слуцкай школы, а таксама быў прызначаны загадчыкам настаўніцкіх курсаў беларусізацыі пры школе. Менавіта ў Слуцку адбылася вядомая коласазнаўцам сустрэча: 7 ліпеня 1923 г. у гасці да Бярозкаў завітаў Якуб Колас, запрошаны на цэлы месяц чытаць лекцыі настаўнікам-курсантам. Ліст пісьменніка да жонкі Марыі Дамітрыеўны, адпраўлены на наступны дзень пасля візіту, – фактычна адзінае дакументальнае сведчанне-характарыстыка юнага Бярозкі і крыніца сціслых біяграфічных звестак пра яго. Мы дзведваемся, што сын "пажылога настаўніка" – славесніка скончыў драматычную студыю, добра малюе, "піша вельмі талента расейскай вершы, пераймае крыху Блока, Брусава, імажыністаў, але формы, змест, пачуццё злучаюцца гарманічна і вельмі прыгожа",

а яшчэ ён "незвычайна начытаны", "навейшую расейскую літаратуру ведае, як прафесар, разважае па-прафесарску" [3, с. 34] і збіраецца ехаць з маці ў Маскву (як можна здагадацца, з думкай пра далейшую вучобу). "... Ці ведаў гэты таленавіты юнак хоць каго з беларускіх паэтаў-адраджэнцаў пачатку XX ст.?" [4, с. 97] – задаюцца пытаннем сучасныя айчыныя даследчыкі. З ліста Коласа гэта незразумела, як і тое, ці чытаў гасць уласныя творы, ці згадваў, напрыклад, Максіма Багдановіча, да якога, як яму падалося, "сваёю інтэлігентнасцю і сваёю паэзіяю" быў падобны сын слускага настаўніка. Хутчэй за ўсё, сапраўднае знаёмства Ю. Бярозкі з найноўшай беларускай літаратурай пачалося сустрэчы з Ю. Гаўруком, У. Дубоўкам, К. Якаўчыкам і іншымі маскоўскімі беларусамі, была наладжана дзейнасць пры Цэнтральным беларускім клубе.

Энцыклапедычныя крыніцы ўказваюць, што ў 1927 г. Ю. Бярозка скончыў Маскоўскі ўніверсітэт, але не называюць першае месца яго вучобы (1923–1925) – Вышэйшы літаратурна-мастацкі інстытут імя В. Брусава. Між тым, успамінаючы 1920-я гг., У. Дубоўка і Ю. Гаўрук, якія навучаліся там, згадвалі Г. Бярозку ў ліку студэнтаў [5; 6].

Інстытут, заснаваны паэтам-сімвалістам, славіўся творчай атмасферай. Паступалі туды "па закліку сэрца, а не з карысным разлікам" [6, с. 13] у асноўным тыя, хто спрабаваў сілы ў літаратурнай творчасці. Адданыя мастацтву студэнты ў вольны ад лекцый час збіраліся ў аўдыторыях і калідорах, каб дэкламаваць вершы сучасных паэтаў, а часцей – уласныя. Складаў вершы і Ю. Бярозка, публікаваўся пад псеўданімам Ю. Сергеева, пісаў таксама анатацыі, рэцэнзіі. Брусаўскі інстытут прыцягнуў да сябе нямала таленавітай моладзі, у тым ліку выхадцаў з Беларусі, але ўжо ў 1925 г. ён спыніў існаванне. Таму давучваўся Ю. Бярозка ў МДУ на літаратурным аддзяленні этналагічнага факультэта. Тым не менш знаёмства з землякамі адбылося і далей мацнела. "Цяпер я бачу Дубоўку часта" [7, с. 131], – прызнаваўся Бярозка ў артыкуле 1928 г., прасякнутым выключна прыязным стаўленнем да ўзвышшаўскага паэта і яго творчасці. У кола блізкіх сяброў увайшоў перакладчык, крытык, адзін з аўтараў часопіса "Узвышша" Клімент Якаўчык (1898–1941). Іх сяброўства ўмацавалі сваяцкія стасункі: Клімент і сястра Бярозкі Наталля (1907–1982) пабраліся шлюбам.

У 1926 г. Бярозка ўдзельнічаў у выданні юбілейнага зборніка "Літаратурная творчасць К. М. Міцкевіча (Якуба Коласа)", падрыхтаванага маскоўскімі беларусамі па ініцыятыве У. Дубоўкі. Змешчаны ў ім артыкул "Сымон Музыка (морфалогічны аналіз)" крытык-пачатковец

падпісаў сваім прозвішчам і народным варыянтам імя – Юрка. Пазней, друкуючыся ў часопісе “Узвышша”, ён ставіў імя Юры, з ім і застаўся ў гісторыі ўзвышшаўскай крытыкі.

Публікацыя з юбілейнага зборніка стала першым сур’ёзным літаратуразнаўчым даследаваннем паэмы “Сымон-музыка”. Аўтар абавіраўся пераважна на тэорыю фармалізму, а ў дадатку (пастскрыптуме) выявіў асабістае захапленне творам, абазначыў надзеяннасць алегарычных сэнсаў, закладзеных Я. Коласам у мастацкі сюжэт. Паэма была разабрана з дапамогай ідэй і тэрміналагічнага апарату, прапанаванага заснавальнікам рускага фармалізму В. Шкляўскім. Ю. Бярозка аперыраваў катэгорыямі *надзіўленне**, *матывотроўка прыёму*, *анапядальнае тармажэнне* і іншымі, што давала надзею тагачасным тэарэтыкам засцерагчы літаратуру ад павярхоўнай рыторыкі, нярэдка характэрнай для крытыкі 1920-х гг. Падрабязны аналіз сюжэтных хадоў, анапядальных прыёмаў, кампазіцыйнай структуры, *рытміка-страфічнай* арганізацыі, вызначэнне ролі ўстаўных канструкцый у Коласавай паэме прывялі даследчыка да актуальных і сёння высноў пра яе рамантычны стыль, ліра-эпічны, а таксама іншасказальны характар.

Стварыў Ю. Бярозка і літаратурны кантэкст, падключыў імяны Джона Кітса, Джорджа Байрана, Наваліса і іншых, засведчыў выкарыстанне Я. Коласам прыёму вандроўнага героя, характэрнага для твораў еўрапейскіх рамантыкаў, не аспрэчваючы выключную арыгінальнасць “Сымона-музыкі”. Усё гэта было цікава і важна для тых маладых літаратараў і крытыкаў, што неўзабаве загаварылі пра неабходнасць тварэння “ўзвышша” беларускай літаратуры, “якое ўгледзяць вякі і народы”. Адгукнулася крытыку і памяць пра слуцкую сустрэчу: у канцоўцы вытрыманага ў акадэмічнай стылістыцы артыкула ён зрабіў кранальную прыпіску: “Поэту Якубу Коласу – прывітанне” [8, с. 50].

Даследаванне мастацкіх набыткаў Я. Коласа было працягнута Ю. Бярозкам на старонках часопіса “Узвышша”. У артыкуле “Коласава алегорычная новэля” (1927, № 4) ён адным з першых узняў пытанні жанравай формы “Казак жыцця”.

* *Надзіўленне* – перакладзены з рускай мовы тэрмін *остранение* В. Шкляўскага. Місія мастацтва, на думку рускага тэарэтыка, – “остраняць” аб’екты паўсядзённасці, каб іх звычайнае, будзённае ўстрыманне перавярнулася і абнавілася, стала дзіўным. Мастацтва з яго прыярытэтам формы служыць жыццю: абуджае і абнаўляе яго. У нечым блізкай думка пра “ажыўленне быцця” (А. Бабарэка) мастацтвам закладвалася, дарэчы, у семантыку ўзвышшаўскага паняцця *авітнізм*.

Цяжка сказаць, хто перакладаў тэрмін, сам аўтар ці хтосьці з узвышшаўцаў, і наогул, ці пісаў Ю. Бярозка на беларускай мове? Письменница Вольга Трифанова, былая жонка крытыка, у ліставанні з намі (жнівень 2020 г.) выказала меркаванне, што беларускай мовы ён усё ж валодаў.

іх стылёвай арганізацыі, разгледзеў кампазіцыю, інтанацыйны малюнак, некаторыя трыпы і інш. Асэнсоўваючы творчасць пісьменніка ў цэлым, Ю. Бярозка пісаў: «З аднаго боку, у мастацкай прозе Я. Коласа мы знаходзім доўгі рад бытавых і псіхалёгічных карцін, малюнкаў, “зтудуў”, збор выразна і, карыстаючы традыцыйнага называ, рэалістычна арганізаваных вобразаў беларускага сялянства і беларускае інтэлігенцыі; з другога боку, Я. Колас паўстае перад намі, як мастак рамантычных алегорыі і дыдактычных новэль. Дзве стылёвыя плыні, як быццам арганічна варажых адна другой, ды такія, што выключваюць адна другую, прасякаюць прозаічную творчасць Я. Коласа. Але гэткае-ж палажэнне складае цэнтральную асаблівасць і Коласавае поэзіі. Зазначу на яго поэмы “Новая Зямля” і “Сымон Музыка”» [9, с. 115]. Зробленыя крытыкам каментарыі пра спалучэнне рамантызму і рэалізму ў творчасці Я. Коласа, пра наяўнасць лірычнай плыні ў яго прозе, развагі пра жанравыя разнавіднасці алегорыі ў нашаніўскай літаратуры – усё гэта праз дзесяцігоддзі будзе наоў агучвацца і глыбока даследавацца коласазнаўцамі. Наўрад ці можна казаць тут пра нейкую пераемнасць або традыцыю, закладзеную Бярозкам у вывучэнні творчай індывідуальнасці класіка. Напісанае ўзвышшаўскімі крытыкамі (у тым ліку А. Бабарэкам, Ф. Куціччам, К. Якаўчыкам, Ант. Адамовічам) засталася незапатрабаваным, выключаным з літаратурнага і навуковага працэсу, на доўгі час недаступным і небяспечным для цытавання і спасылкаў.

Заканчэнне будзе.

Спіс літаратуры

1. **Быкаў, В.** Праўда вайны / В. Быкаў // Праўдай адзінай: літ. крытыка, публіцыстыка, інтэр’ю / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1984. – С. 46–53.
2. **Мушыньскі, М. І.** Беларуская крытыка і літаратуразнаўства (20–30-я гады) / М. І. Мушыньскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 376 с.
3. **Колас, Я.** Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы: рэд. тома Т. С. Голуб, М. І. Мушыньскі. – Мінск: Беларус. навука, 2007–2012. – Т. 18: Лісты (1908–1942). – Мінск, 2012. – 679 с.
4. **Клімуць, Я.** Якуб Колас і Георгій Бярозка: жыццёвая і творчая стасункі / Я. Клімуць // Каласавіна. Якуб Колас і яго акружэнне: матэр. навуц. канф., Мінск, 3 лістап. 2005 г. / Дзярж. літ.-мемарыял. музей Якуба Коласа; склад.: З. М. Камароўская, Г. І. Зайцава. – Мінск, 2006. – С. 96–100.
5. **Дубоўка, У.** Пра адзін маскоўскі дом / У. Дубоўка // Схарыніч. – 2011. – Вып. 10. – С. 116–117.
6. **Гаўрук, Ю.** Энергія і культура / Ю. Гаўрук // Ступень адказнасці: літ.-крытыч. арт., эса / Ю. Гаўрук. – Мінск, 1986. – С. 13–19.
7. **Бярозка, Ю.** Літаратурныя партрэты. Уладзімер Дубоўка / Ю. Бярозка // Узвышша. – 1928. – № 2. – С. 121–131.
8. **Бярозка, Ю.** Сымон Музыка (морфалёгічны аналіз) / Ю. Бярозка // Літаратурная творчасць К. М. Міцкевіча (Якуба Коласа): зб. арт. – М., 1926. – С. 26–50.
9. **Бярозка, Ю.** Коласава алегорычная новэля / Ю. Бярозка // Узвышша. – 1927. – № 4. – С. 94–116.

